

siksi. Osa armenialaisista selviytyi kääntymällä islaminuskoon, ostamalla aikaa lahjonnalla, linnoittautumalla vuoristoon tai nokkeluuden ja tuurin avulla karkaamalla ja piiloutumalla muun väestön sekaan kuten Grigoris Balakian. Lopulta Balakian päätyi Englantiin ja myöhemmin Ranskaan, ja hän julkaisi vuonna 1922 oman tarinansa, ensikäden todistuksen kansanmurhasta: *Armenialainen Golgata*.

Kesti pitkään ennen kuin tämä teos käännettiin edes englanniksi (vasta vuonna 2009, kääntäjänä Peter Balakian, jonka isosetä Grigoris oli). Onneksi teoksen ensimmäinen osa on nyt myös suomennettu taidolla, kiitos Heikki Salojärven. Armenialaisen Golgatan ensimmäinen osa keskittyy vuosiin 1914–1916, kansanmurhan ja pakkosiirtojen alkuun sekä Grigoris Balakianin selviytymiseen onnen, viekkouden ja välillä jopa ihmeen kautta hänen pakoonsa asti. Teoksen toinen osa keskittyy Balakianin elämään hänen esittäessä milloin rautatien tai viinitarhan työntekijää, milloin saksalaista sotilasta. Toinen osa on puolet Balakianin selviytymistarinaa, ja toivottavasti sen suomennettu versio ilmestyy lähiaikoina.

Balakianin taitoa kuvata ja kontekstualisoida hänen kärsimystarinansa ensimmäistä osaa on ylistetty sen yksityiskohdista ja tyylistä, jolla hän pystyy välittämään lukijalleen sen tuskaisen tien, jonka hän joutui kulkemaan yhdessä maan- ja uskonveljiensä kanssa. Balakianin proosa välittää sekä kansanmurhan kauhut, silvotut ja häväistyt ruumiit, nääntyvät lapset että laupeuden teot, tuntemattomien antaman avun ja muistutukset inhimillisyydestä. Hän analysoi taitavasti ottomaanien asemaa kansainvälisessä politiikassa ja tuon aseman vaikutuksia Ottomaanien valtakunnan sisäpolitiikassa, jossa armenialaisten tuhoaminen muokkautuu ”rationaaliseksi” politiikaksi. Hän tarjoaa teräviä, vaikkakin kylmääviä havaintoja kansanmurhan käytännön toteuttamisesta. Samoin Balakian onnistuu varsinkin teoksen alussa luomaan katsauksen Euroopassa ja erityisesti Saksassa vallinneeseen ajan henkeen, mikä asettaa Balakianin henkilökohtaisen kokemuksen osaksi maailmanhistoriaa.

Kielellisesti lahjakas Balakian oli ammatiltaan kristitty *vartabed*, pappi. Yhtäältä hänen koulutuksensa ja asemansa edesauttoi hänen selviytymistään. Toisaalta juuri koulutuksensa ja asemansa vuoksi hän oli ensimmäisten pidätettyjen joukossa huhtikuussa 1915. Ottomaanien suunnitelmallinen armenialaisten ”puhdistus” alkoi intellektuaalien ja todellisten tai potentiaalisten armenialaisen yhteisön merkikhenkilöiden pidätyksillä ja murhilla. Täten mahdollisella vastarinalla ei olisi johtajia. Myös nuoret, kyyrykkäät miehet eliminoitiin, jotta vastarinalla ei olisi lihaksia. Aseet ottomaanit olivat takavarikoineet jo ennalta. Muistot menneestä pyyhittiin pois eliminoimalla vanhuksat. Armenialaisten tulevaisuus pyrittiin tuhoamaan lasten verellä. Halu kertoa tästä piti Balakianin hengissä. Hän päätti olla kuolematta, jotta tulevat polvet ja maailma saisivat tietää armenialaisten kohtalon.

Balakian ei kuitenkaan ole historioitsija. Hän kertoo oman ja armenialaisten tarinan henkilökohtaisen kokemuksensa kautta, uhrin näkökulmasta, ja turvautuu usein toisen käden tietoon. Teoksen useat kohdat pohjautuvat keskusteluihin, joita Balakian kävi muiden kanssa tai kuuli muilta, ja siinä mielessä niiden luotettavuutta voi epäillä,

”Eihän kai ihmisten tappamista sodan aikana pidetä rikoksena?”

Grigoris Balakian: Armenialainen Golgata. Muistelmat kansanmurhan vuosilta 1914–1916. Suomentanut Heikki Salojärvi. Basam Books 2015. 384 s. ISBN 978-952-260-338-8.

On kulunut sata vuotta Euroopan ensimmäisestä kansanmurhasta 1900-luvulla. Tuolloin nykyisen Turkin armenialaiset pakkosiirrettiin kodeistaan kuolemanmarsseille, joiden aikana osa nääntyi, paleltui, sairastui kuolettavasti, raiskattiin, murhattiin tai teurastettiin verisesti. Silloisesta noin kahdesta miljoonasta Ottomaanien valtakunnan armenialaisesta yli puolet ”puhdistettiin” systemaattisesti tavalla, joka ennakoii 1900-luvun muita kansanmurhia ja etnisiä puhdistuksia Euroopassa, Afrikassa ja Aasiassa. Sadattuhannet jäivät kodittomiksi, valtiottomiksi pakolai-

erityisesti koska teosta kirjoittaessaan Balakian joutui turvautumaan vain muistiinsa. Tosin jo Thukydides oikeutti dialogejaan ja sitä, etteivät ne olleet sanatarkkoja, sillä perusteella, että historioitsija kirjoitti ne sen käsityksen pohjalta, miten ne olisivat todennäköisesti menneet. Ad verbum ei olekaan yhtä tärkeää kuin se, mitä me myöhemmät polvet voimme oppia, ja tämä koskee myös Balakianin kertomusta. Esimerkiksi kuuluisassa keskustelussa, jonka Balakian käy ottomaanikapteeni Shukrin kanssa, jossa jälkimmäinen kerskuu olevansa vastuussa kymmenien tuhansien kuolemista, sanatarkkaa toistamista merkittävämpää on tuo suhde ”kävelevän kuolleen” ja hänen pyövelinsä välillä sekä se rationaalinen laskelmallisuus ja kansanmurhan oikeutus, joka toistui myöhemmin muissa kauhu-teoissa.

Armenialainen Golgata tarjoaa paljon historioitsijoille ja muille teemasta kiinnostuneille. Se avaa ylipäätään ikkunan ihmisen synkimpään olemukseen. Puolustus, että toimeenpanijat ovat vain seuranneet ylhäältä tulleita määräyksiä, on ollut toistuva kansanmurhaan ja etnisiin puhdistuksiin syyllistyneiden yritys pestä likaiset kätensä. Yhtä toistuva on ollut se laskelmointi, että yhden hengen tai miljoonan tuhoamisella ei ole eroa, koska miljoonan tappamisesta ”rangaistus olisi sama kuin yhden armenialaisen tappamisesta eli kuolema... Se että muutamia ylempiä virkamiehiä hirtettäisiin, oli samantekevä, sellainen hinta kannatti maksaa siitä että armenialaisista päästiin eroon” (s. 141).

Miksi Balakian lopulta selviytyy hengissä, jää epäselväksi. Teoksen toinen osa tuonee osittain valoa tähän kysymykseen, mutta ensimmäisessä osassa lukija jää ihmettelemään, miksi hänen annetaan selviytyä. Monet kerrat sekä Balakian että hänen toverinsa onnistuvat lahjomaan vangitsijoitaan tai virkamiehiä, milloin ostaakseen aikaa itselleen, milloin jopa mahdollisuuden hankkia ratsuja kuolemanmarssin aikana. Balakianin kohtalo on ristiriidassa hänen kertomuksensa kanssa siitä, miten muiden armenialaisten sisälmykset leikattiin auki, jotta murhaajat ja ryöstäjät saivat niellyt arvoesineet haltuunsa. Mikseivät Balakian ja hänen marssikumppaninsa kohdanneet samaa loppua, vaan heidän sallitaan pitää varansa, jää yhtä epäselväksi kuin se, miten heillä ylipäätään riittää varoja, ja miten Balakian jopa onnistuu lainaamaan lisää aika ajoin. Samoin lukija jää muutamassa muussakin kohdassa ihmettelemään, miksi ottomaanit käyttivät yllättävän paljon resursseja marssittaakseen Balakianin ja hänen toverinsa satoja kilometrejä, vaikka heidän kuolemansa olisi voitu varmistaa karussa erämaassa ilman ”kalliita luoteja”. (Ottomaanit käyttivät karua luontoa osana kansanmurhaa sekä teknologisesti alkeellisia tappovälineitä, vide Ruanda vuonna 1994, koska sota-aikana luodit säästettiin rintamalle.)

Armenialainen Golgata muistuttaa liian usein unohdetusta kansanmurhasta. Teos kannattaa lukea sen alussa olevan Peter Balakianin johdannon kanssa.

PHD HANNES PELTONEN
TAMPEREEN YLIOPISTO